

UOT 330.101:330.837:330.8

**SİĞORTA STATİSTİKASININ İNFORMASIYA MƏNBƏLƏRİ VƏ
ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ**

X.F.MURADOVA

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
xalı-77@mail.ru

Sığorta edənin və sığorta etdirənin iqtisadi və hüquqi münasibətlərini əks etdirən əsas sənəd "Sığorta müqaviləsi"dir.

Sığorta müqaviləsində sığorta riskinin məsuliyyətinin həcmi müəyyən etmək üçün zəruri olan hesablamaları həyata keçirməyə imkan verən bütün statistik informasiya öz əksini tapır. Sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti haqqında əsas statistik informasiya mənbəyi aşağıdakılar hesab olunur: mühasibat hesabatı; maliyyə hesabatı; statistika hesabatı.

Statistik informasiyanın toplanması işində dəyər formasında könüllü sığorta üzrə statistika müşahidəsinə xüsusi yer verilir. Aqreqatlaşmış sığorta xidməti qruplarının sığorta ödəmələri və qaytarmaları üzrə məlumatlar "1-sığorta №-li forma" statistika hesabatı formasında əks olunur.

Sığorta haqqında informasiya mənbələri sistemində sığorta şirkətlərinin balansı xüsusi yer tutur. Şirkətin balansında onun maliyyə fəaliyyətini əks etdirən daha əhəmiyyətli göstəricilər öz əksini tapır.

Açar sözlər: statistika, sığorta, müşahidə, sığorta müqaviləsi, sığorta məbləği, sığorta edən, sığorta etdirən, statistika hesabatı, icbari sığorta, könüllü sığorta, statistik informasiya, tarif dərəcəsi

Statistika təcrübəsində ziyan gətirən hadisələrin statistika müşahidəsi ilə əhatə olunması sistemli xarakterə malikdir. Məlumdur ki, belə hadisələr haqqında məlumatlar müvafiq statistika orqanları, sığorta nəzarəti orqanları və sığorta şirkətləri tərəfindən toplanılır.

Sığorta hadisələri haqqında əldə olunan statistik müşahidə məlumatları əsasında aşağıdakıları aşkar etməyə imkan verən bölgü sıraları qurulur:

➤ bu və ya digər şəraitdə dəyən zərərin həcmi ölçülməsi qanunauyğunluğu; itkinin dinamikasının ölçülməsi; belə hadisələrin baş vermə qanunauyğunluqlarını.

Sığorta edənin və sığorta etdirənin iqtisadi və hüquqi münasibətlərini əks etdirən əsas sənəd "Sığorta müqaviləsi"dir. Sığorta müqaviləsinin bağlanması müəssisənin istehsal fondlarının həcmi kəskin dəyişməsi, fiziki şəxsin

şəxsi əmlakının itirilməsi kimi təzahür edən sığorta hadisəsinin nəticələrini aradan qaldırmağa xidmət edir.

Sığorta müqaviləsində sığorta riskinin məsuliyyətinin həcmi müəyyən etmək üçün zəruri olan hesablamaları həyata keçirməyə imkan verən bütün statistik informasiya öz əksini tapır. Belə məlumatlara aşağıdakılar aiddir:

➤ sığorta məbləği; sığorta haqlarının həcmi və ödənilmə dövrüliyi; sığorta məsuliyyətinin limiti (hüdudu); müqavilənin qüvvədə olduğu dövr; müqavilənin qüvvədə olduğu ərazi və s.

Əmlak sığortası müqaviləsi üzrə sığorta etdirənin öhdəçiliyi sığorta etdirən tərəfindən sığorta edənə müəyyən məbləğdə pul vəsaitinin ödənilməsinə nəzərdə tutur. Əgər sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddət ərzində müqavilədə göstərilən hadisələrin baş verməsi nəticəsində sığorta etdirənin əmlakı zərər çəkər və ya tamamilə məhv olarsa, sığorta edən (sığorta təşkilatı) sığorta etdirənə onun əmlakının müəyyən bir hissəsinin dəyərini və ya tam dəyərini (o halda ki, sığorta olunan əmlak tamamilə yararsız hala düşmüş və ya məhv olmuş və ya da müəyyən səbəblərdən özgəninkiləşmişdir) ödəməlidir.

Sığorta edənin öhdəliyi yalnız müəyyən pul vəsaitinin ödənilməsi ilə məhdudlaşmır. Belə ki, müqavilənin şərtlərinə əsasən sığorta şirkətinin başqa hərəkətləri də nəzərdə tutula bilər.

Sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti haqqında əsas statistik informasiya mənbəyi aşağıdakılar hesab olunur:

➤ mühasibat hesabatı; maliyyə hesabatı; statistika hesabatı.

Sığorta təşkilatlarının statistika hesabatında¹ (“1-sığorta №-li forma”) onların hansı əraziyə, iqtisadiyyatın sahəsinə, hüquqi-təşkilat və mülkiyyət formasına aid olduğunu təhlil etməyə imkan verən rekvizitlərlə yanaşı digər əhəmiyyətli göstəricilər də öz əksini tapır. Belə göstəricilər sığorta şirkətinin fəaliyyətini xarakterizə edir, onların nizamnamə kapitalının həcmi və quruluşu haqqında məlumatları əks etdirir. Nizamnamə fondunun həcm və quruluşunu əks etdirən hesabat göstəriciləri təsisçilər və onların payının xüsusi çəkisi haqqında statistik informasiyanı əldə etməyə imkan verir. Nizamnamə kapitalı əksər hallarda müxtəlif təsisçilərin vəsaiti hesabına formalaşır: məsələn, sığorta təşkilatları, banklar, sənaye müəssisələri, kənd təsərrüfatı müəssisələri, nəqliyyat, tikinti təşkilatları, fiziki şəxslər.

Statistika hesabatında sığorta portfeli haqqında aşağıdakı məlumatlar əks olunur:

➤ fiziki və hüquqi şəxslərlə bağlanmış sığorta müqavilələrinin sayı; sığorta predmetlərinin sayı; bağlanmış müqavilə və öhdəliklərin sığorta məbləği; daxil olmuş sığorta haqları; daxil olmuş təkrar sığorta haqları; alınacaq (hesablanmış) sığorta və təkrar sığorta haqları; müqavilələrin iqtisadiyyatın müxtəlif institusional sektoruna aid olmasını əks etdirən göstəricilər (1,76).

¹www.azstat.org

Bundan əlavə, sığorta agentlərinin sayı və onların mükafat məbləği haqqında daha ətraflı məlumatlar statistika hesabatında öz əksini tapır.

Statistik informasiyanın toplanması işində dəyər formasında könüllü sığorta üzrə statistika müşahidəsinə xüsusi yer verilir. Aqreqatlaşmış sığorta xidməti qruplarının sığorta ödəmələri və qaytarmaları üzrə məlumatlar “1-sığorta №-li forma” statistika hesabatı formasında əks olunur.

Müşahidələr zamanı könüllü sığortanın aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

➤ şəxsi sığorta - həyatın bədbəxt hadisələrdən sığortası, pensiyanın sığortası; əmlak sığortası – vətəndaşların şəxsi əmlaklarının, nəqliyyatın, yüklərin sığortası; təsərrüfat subyektlərinin əmlak sığortası- nəqliyyatın, yüklərin sığortası; maliyyə risklərinin sığortası - qaytarılmayan kreditlərin, əmanətlərin sığortası; məsuliyyət sığortası-professiya məsuliyyətinin, yükdaşıyanların məsuliyyətinin, öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi halında məsuliyyət sığortası.

İcbari sığorta “1-sığorta №-li forma”sında ayrıca sətirdə əks olunur və ona aşağıdakılar aid edilir:

➤ Sərnişin icbari sığortası; tibbi personalın QİÇS-dən sığortası; hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası; məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası; dövlət qulluqçularının icbari sığortası; diplomatik nümayəndələrin icbari sığortası; istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə-əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta; nəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası; icbari sığortanın digər növləri.

Statistik hesabatlarda təkrar sığortaya verilmiş sığorta ödənişlərinin ölçüsü də öz əksini tapır. Qanunvericiliyə müvafiq olaraq sığorta şirkətlərinin işçilərinin sayı, əmək haqqı və digər bütün ödənişlər üzrə məlumatlar 1-T nömrəli hesabat formasında öz əksini tapır.

3-S hesabat formasında icbari tibbi sığorta əməliyyatları haqqında aşağıdakı məlumatlar əks olunur:

➤ müqavilələrin sayı; sığorta edilənlərin sayı; sığorta haqları və qaytarmalarının həcmi; o cümlədən: nəqliyyatın müxtəlif növlərində xəsarət və ölüm halları üzrə.

Eyniliklə bu yuxarıda qeyd olunan göstəricilərlə vergi orqanlarının əməkdaşlarının icbari dövlət şəxsi sığortası da xarakterizə olunur.

Beləliklə, sığorta bazarında baş verən proseslər nəticəsində aşağıdakılar üzrə statistik informasiya yığılır:

➤ bağlanmış müqavilələrin sayı; sığorta edilənlərin sayı; sığorta haqları və ödəmələrinin həcmi; hərbi qulluqçuların və hərbi mükəlləfiyyətliyənlərin dövlət şəxsi sığortası; hərbi təlimlərə cəlb edilmiş vətəndaşların dövlət şəxsi sığortası; daxili işlər orqanlarının siravi və rəhbər işçilərinin dövlət şəxsi sığortası; tibb və elmi işçilərin QİÇS-infeksiyaya yoluxma hallarından icbari dövlət sığortası; vətəndaşlara məxsus olan əmlakın sığortası.

Sığortanın ayrı-ayrı növləri üzrə yeni bağlanmış və xitam verilmiş sığorta müqavilələrinin dinamikası haqqında məlumatlar da hesabatlarda öz əksini tapır.

Dövlət sığorta nəzarəti haqqında əmrlə təsdiq olunmuş 2S nömrəli hesabat² formasında digər məlumatlarla yanaşı aşağıdakılar üzrə statistik təhlil aparmağa imkan verən məlumatlar əks olunur:

➤ şəxsi sığorta üzrə sığorta xidmətlərinin növləri nöqtəyi- nəzərindən (ölüm, yaşama, ümumi əmək qabiliyyətinin həmişəlik itirilməsi, tibbi xidmətlərin ödənilməsi kimi sığorta halları üzrə sığorta ödəmələri);

➤ hüquqi və fiziki şəxslərə qaytarmalar üzrə sığorta fəaliyyətinin növləri üzrə sığorta halları nöqtəyi nəzərindən (yanğın, partlayış, təbii fəlakət, nəqliyyat vasitələrinin qəzası, üçüncü şəxsin hüquqa zidd hərəkətləri, o cümlədən qarət, qaçırma, istilik və kanalizasiya sistemlərinin qəzası və.d.)

➤ müxtəlif maliyyə risklərinin sığortası üzrə hüquqi və fiziki şəxslərə sığorta ödənişləri;

➤ iflas, qabaqcadan məlum olmayan xərclər, işin itirilməsi (fiziki şəxslər üçün), istehsalın dayanması və ya həcmnin ixtisar olunması, əməliyyat üzrə konturagentlərin müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirməməsi, məhkəmə xərcləri və digər bu kimi sığorta hadisələri (2,45).

Sığorta bazarının statistik tədqiqatı prosesində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (DSK) tərəfindən təqdim olunan informasiya fundamental əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, DSK tərəfindən dərc edilən illik statistika məcmuəsində sığorta haqqında aşağıdakı məlumatlar əks olunur:

➤ bütünlükdə sığorta fəaliyyəti üzrə sığorta haqlarının həcmi³; bütünlükdə sığorta fəaliyyəti üzrə sığorta ödənişlərinin (qaytarmalarının) həcmi; inzibati ərazi vahidləri və sığorta təşkilatları baxımından sığorta haqlarının və sığorta ödənişlərinin həcmnin quruluşu; sığorta xidmətlərinin aqreqatlaşdırılmış qrupları üzrə sığorta haqlarının və ödənişlərinin faizlə quruluşu (3, məd 56).

Lakin göstərilən məlumatlar sığorta haqqında ümumi təsəvvür yaratmağa imkan verir. Dövlət səviyyəli statistikadan fərqli olaraq nazirliklər üzrə tərtib olunan statistika hesabatları statistika fəaliyyəti haqqında daha mükəmməl məlumat əldə etməyə imkan verir. Belə ki, bu səviyyəli hesabatlarda sığortanın ayrı-ayrı növləri daha aydın və ətraflı məlumatlar və onları xarakterizə edən göstəricilərlə əhatə olunur. Bütünlükdə, sığorta nəzarəti Azərbaycanda sığorta işinin təhlili üçün kifayət qədər böyük həcmdə informasiya bazası yaradır.

Sığorta haqqında informasiya mənbələri sistemində sığorta şirkətlərinin balansı xüsusi yer tutur. Şirkətin balansında onun maliyyə fəaliyyətini əks etdirən daha əhəmiyyətli göstəricilər öz əksini tapır.

Bu qeyd olunan statistik informasiya mənbələri və göstəricilərlə yanaşı sığorta fəaliyyətinin təhlilində demək olar ki, statistikanın bütün sahələrinin məlumatlarından geniş istifadə olunur. Məsələn, doğum və ölüm göstəriciləri,

¹ www.maliyye.gov.az

² www.azstat.org

faiz dərəcələri, inflyasiya, təbii və texnogen fəlakətlər, əhalinin gəlir və xərcləri haqqında informasiya və.s.

Sosial sığorta statistikasında əhalinin xəstələnmə halları, zədələnməsi, əlilliyi, himayəçinin itirilməsi, çoxuşaqlı ailələr, əhalinin qocalması və doğumu haqqında zəngin informasiya toplanılır. Bu məlumatlar əsasında əhalinin cinsi, xəstəliyin xarakteri, ixisaslar, məşğulluğun sahəsi və s. üzrə bölgü sıraları qurulur.

Bu statistik məlumatlar vəsaitlərin istifadə olunma istiqamətlərinin qiymətləndirilməsi və ödənişlərin həcminin proqnozlaşdırılması üçün istifadə olunur. Burada müvəqqəti əmək qabiliyyətinin itirilməsini təsdiq edən sənəd xüsusi informasiya mənbələrindən hesab olunur.

Müvəqqəti əmək qabiliyyətinin itirilməsini təsdiq edən vəərəqələrin məlumatlarının yekunlaşdırılması nəticəsində işləyən əhalinin xəstələnmə növlərinin cins, yaş, iş yeri və ixtisası, xəstələnmənin davam etmə müddəti üzrə çoxlu informasiya toplanır.

Belə statistik informasiya onilliklər boyu uzun dövr ərzində başdan-başa hesabat kimi toplandığı üçün həyatın sığortalanması işində tarif dərəcələrinin hesablanması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarının sığortası işində statistik hesablamalarda aşağıdakı göstəricilərdən istifadə olunur:

- Xəstələnmə göstəricisi-müvəqqəti iş qabiliyyətinin olmaması hallarının sayının əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanların sayına nisbəti;
- Bir xəstələnmənin orta davam etmə müddətini xarakterizə edən xəstələnmənin ağırlığı göstəricisi;
- İqtisadiyyatın sahəsi üzrə orta hesabla hər 1000 nəfər işləyəndə düşən müvəqqəti əmək qabiliyyətinin itirildiyi günlərin sayını xarakterizə edən göstərici.

Şirkətin müştəriləri haqqında, onların hansı qrupa aid olması məlumatlarının statistik təhlilindən asılı olaraq bu göstəricilər bədbəxt hadisələrdən sığortalanma portfelinə yenidən hesablanır.

Qeyd edək ki, yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı Sığorta üzrə statistik informasiyanın toplanması baxımından müəyyən çatışmayan cəhətlər də mövcuddur:

- Müvafiq qurumların statistik məlumatları elmi ictimaiyyət və sığorta şirkətlərinin mütəxəssisləri üçün məxfi xarakter daşıyır;
- Dövlət səviyyəli statistikada isə yalnız ən çox ümumiləşmiş göstəricilər əks olunur;
- Bu sahədə statistik informasiyanın toplanılması işində seçmə müşahidəsi metodundan çox zəif istifadə olunur.

Onu da qeyd edək ki, hərtərəfli statistik informasiya olmadan sığorta bazarının inkişafı prosesinin modelləşdirilməsi, hadisələr və proseslər arasında əlaqənin öyrənilməsi, sığorta bazarının cari və gələcək konyukturasını qiymətləndirmək çox çətinidir.

Sığorta işinin hüquqi əsası kimi “Mülki məcəllə” və “Azərbaycan Respublikasının Sığorta haqqında qanunu” (25 iyun 1999-cu il № 696-IQ) və ona əlavələr və həmçinin Dövlət sığorta nəzarətinin normativ sənədləri, əmrləri, məktub və açıqlamaları hesab olunur. Məsələn, bu qeyd olunan sənədlər əsasında sığorta statistikasının ən vacib işi hesab olunan tariflərin hesablanması müəyyənləşdirilir.

Əmlak növlərinin sığortası üzrə tariflərin hesablanması Dövlət Sığorta Nəzarəti orqanının sərəncamı ilə təsdiq olmuş qaydada, sığortanın risk növləri üzrə tarif dərəcələrinin hesablanma metodikasına əsasən aparılmalıdır.

Sığorta üzrə texniki ehtiyatların formalaşdırılması Dövlət Sığorta Nəzarətinin “Sığorta ehtiyatlarının formalaşdırılması qaydası” haqqında təsdiq edilmiş əmrə əsasən müəyyən edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xankişiyev B. «Sığorta fəaliyyətinin əsasları». Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, 2006, s. 273.
2. Назаров М.Г. Статистика финансов. Учебник, М.: ОМЕГА, 2010, 238 с.
3. Azərbaycan Respublikasının Sığorta haqqında qanununu. 25 iyun 1999-cu il, №696, mad. 56.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ИСТОЧНИКИ СТРАХОВОЙ СТАТИСТИКИ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Х.Ф.МУРАДОВА

РЕЗЮМЕ

Статистическое наблюдение за событиями, приносящими ущерб, носит систематический характер. Как известно, подобную информацию собирают статистические организации, органы страхового надзора, страховые компании и др. Основным документом, в котором закреплены экономические и правовые отношения страховщика и страхователя, является договор страхования. Важными источниками статистической информации являются бухгалтерская, финансовая и статистическая отчетность.

В статистической отчетности (форма № 1- С) наряду с реквизитами, позволяющими анализировать отчитывающиеся страховые организации, содержатся важнейшие показатели, характеризующие деятельность страховой компании. Особое место уделено статистическому наблюдению добровольного страхования в стоимостной форме. В форме № 1-С отражаются сведения о страховых взносах и выплатах по агрегированным группам страховых услуг.

Фундаментальное значение для статистического исследования имеет информация, предоставляемая Госкомстатом.

Ключевые слова: статистика, страхование, охрана, договор страхования, сумма страхования, страхование, страхование, статистические отчеты, обязательное страхование, добровольное страхование, статистика, тарифной ставки

**INSURANCE INFORMATION SOURCES AND ITS DEVELOPMENT
DIRECTIONS OF STATISTICS**

Kh.F.MURADOVA

SUMMARY

The major document reflecting the economic and legal relations between the insured and the insurance fees, is "the insurance contract".

The insurance contract includes all the statistical data that allow carrying out the necessary calculations to determine the extent of insurance risk liability. The main sources of statistical information on the activities of the insurance organizations are: Accounting, Financial Reporting, Statistical Report.

Keywords: statistics, insurance, surveillance, insurance contract, the amount of insurance, the insurance, the insurance, statistical reports, compulsory insurance, voluntary insurance, statistics, tariff rate